

Zalaegerszege júliusban

Zalaegerszegre az egyik legforróbb nyári napon utaztam le. (Már ha a hetekig tartó kánikula idején egyáltalán beszélhetünk a legforróbb napról.) Az állomáson várt rám Kiss Gábor, a Deák Ferenc Megyei Könyvtár igazgatója. Szerencsére hamar megérkeztünk a könyvtárba, és a kissé hűvösebb irodában beszélgettünk.

– A megyéről rengeteget tudnék beszélni – kezdte Kiss Gábor Zala bemutatását – mivel helytörténeti könyvtárosként kezdtem a pályámat, és a publikációim egy része is kifejezetten helytörténeti jellegű. A megyetörténettel és a megye nevezetességeivel való foglalkozás mai napig a munkám része. Talán természetes, hogy mindenki a maga területét tartja a legizgalmasabbnak. Így elmondhatom, hogy ennek a megyének is megvannak a maga érdekességei és jellegzetességei, amelyek a helytörténeti munkánk, a gyűjteményépítés szempontjából is nagyon fontosak.

Az első és legfontosabb az a tény, hogy a történelmi Zala vármegye a mai területénél jóval nagyobb kiterjedésű volt. A kelet–nyugati irányban elnyúló történelmi megye mai területén kívül magába foglalta a Balaton-felvidéket Balatonfüredig, Felsőörsig; nyugaton hozzá tartozott az 1920-as trianoni békeszerződéssel az akkori Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz csatolt Alsólendva környéke és a Csáktornya központú Muraköz is.

Hálózati munkánkat az befolyásolja leginkább, hogy ez egy aprófalvas településszerkezetű megye. A városok döntően kisvárosok. Például Zalakarosnak még 2000 lakosa sincs. Zalaegerszeg, Nagykanizsa és Keszthely a három igazán nagy város. Közülük is lélekszámát tekintve kiugró az első kettő 60, illetve 55 ezer lakossal. Ezek a városok területszervező erőként jelennek meg. A megye három súlypontja az észak- és a dél-zalai térség, valamint a keleti, Keszthely „gravitációs központtal”. Ebben a közegeben dolgozunk; tehát nálunk az elsődlegesen felmerülő kérdés az, hogyan lehet olyan megyében a szolgáltatást igazán jól megszervezni, ahol annyi kistépülés és kisváros van, mint nálunk. A válasz egyértelműen az összefogás és az együttműködés. A lehetőségek szerinti legtöbb forrást próbáljuk megtalálni és kihasználni azért, hogy minél jobb legyen az ellátás színvonala.

– *Hogyan fejlődött az elmúlt évtizedek alatt a könyvtári ellátórendszer?*

– A megyében a hetvenes évektől kezdve működik az az ellátó rendszer, amely a városi könyvtárak munkáján alapult. Ezekben az években a településeken egy új intézménytípus jelent meg, az ÁMK, amely felfogható a klubkönyvtár továbbfejlesztett változataként, vagyis a kultúrát a legszélesebb értelemben próbálja

összefogni. A többfunkciós iskolai és közművelődési könyvtárak is létrejöttek, amelyek a kistelepülések ellátásában jó megoldásnak tűntek, hiszen az önálló általános iskolák 60 százaléka még ma is közös funkciójú könyvtárral rendelkezik. A községek letéti ellátása viszont ebben az időben alig fejlődött. A kisközségek könyvtárai elavult könyvek tárházai lettek. A polcok zsúfoltak, a könyvtárhelyiségek fűtetlenek voltak, és kevés ülőhelyet tudtak biztosítani. Ezen a helyzeten próbáltak javítani 1978-tól. Ez már a sokadik kísérlet volt arra, hogy megoldják a kistelepülések ellátását. Ebben az aprófalvas megyében ekkoriban sok községi intézmény a legalapvetőbb könyvek beszerzésére is képtelen volt, ugyanakkor a könyvtárakban halmozódott fel sok, tartalmilag elavult vagy az adott helyen fölösleges, de másutt használható könyv. Ezeknek a gondoknak a megoldására szerveződtek meg – országos kezdeményezés hatására is – az ellátóközpontok a kistelepülések színvonalas könyvtári ellátására. Az ellátóközpontok négy városi könyvtár köré szerveződtek, figyelembe véve a helyi sajátosságokat, lehetőségeket. Ezekhez a könyvtárakhoz 30, 40, 50 vagy még több település tartozott. A tanácsi rendszer szétesése után megint változás következett. 1992-ben kötött szerződést a megyei könyvtár öt városi könyvtárral a megye községi könyvtárainak ellátására. Megállapodtunk az ellátandó területek nagyságában, a térítés mértékében. A megyei könyvtár kialakított egy finanszírozási szisztémát, amelynek összegét és formáját a megyei közgyűlés jóváhagyta. A megyei támogatás az infláció mértékével évről évre nőtt. Kezdetben, 1992-ben ez az összeg 2,6 millió forint volt, majd 1996-ban négymillió, 2002-ben pedig már 6,08 millió. A Zala megyei nyilvános közkönyvtári hálózat az országban egyedülálló módon úgy szerveződött újjá, hogy megállapodásokkal garantálták a működését, és megteremtették ennek az anyagi támogatottságát is. Minden községi könyvtárnak van egy felelőse, akár ellátórendszeri tag, akár nem. A mi könyvtárunk ettől kezdve a koordinátor szerepét töltötte be, felügyelte az ellátórendszeri és hálózatgondozói tevékenységet, ellenőrizte, illetve segítette a feladatok végrehajtását, és ellátta néhány település közvetlen hálózati gondozását is. Az időben megszületett döntések hozzájárultak ahhoz, hogy az országos helyzethez képest kis veszteség érte a könyvtárugyet, néhány kisebb könyvtár szűnt meg, inkább a közigazgatási és tulajdonosi változások okoztak stagnálást és működésképtelenséget több helyütt. Ebben a rendszerben dolgoztunk idáig, most pedig – a tavalyi évtől, de talán inkább az ideitől kezdve – áttérünk a kistérségi formára. Úgy gondolom, nem sokban fog különbözni a mostanitól, mégis színvonalasabb lesz az ellátás.

– *Miben látja a legnagyobb különbséget?*

– Ahogy annak idején a tanácsi rendszerből az önkormányzati rendszerbe átvettük a könyvtári együttműködést, most a kistérségi rendszerben kell megtenni ugyanezt. Még ebben az évben 6,4 millió forintot ad a megyei önkormányzat, jövőre pedig a kistérségek igényelhetnek az államtól normatív finanszírozást. Ez lesz az anyagi bázisa ennek a tevékenységnek. A szakmai része nem annyira változik, hiszen a lényeg, hogy a településeken egyre jobb szolgáltatásokat kell elérhetővé tenni. Tehát azt kell majd sokkal jobban csinálnunk, mint amit idáig tettünk, még jobban kihasználva az internet, a számítástechnika lehetőségeit. A hagyományos szolgáltatásokról egyre inkább az elektronikus szolgáltatásokra kell áthelyezni a hangsúlyt. Ez a jövő – egyre világosabban látjuk.

– *Mi szükséges ehhez a változáshoz?*

– Mindenképpen szemléletmódbeli változás. Szükséges volna, hogy a települések még inkább magukénak tekintsék a könyvtárakat. De az is, hogy mi, a könyvtárosok folyamatosan készenlétkben legyünk, és a változásokat azonnal tudjuk akceptálni. Bár régen sem lehetett szundikálni, hiszen az már a messzi múlté, hogy a könyvtáros csendesesen eléldegél a könyvek között.

– *Már a '80-as évek végén – az országban elsők között – programokat készítettek a könyvtári szolgáltatások modernizálására, az információszolgáltatás megújítására. Jelenleg is az egyik leghangsúlyosabb feladatnak a szolgáltatás minőségének javítását tekintik. Bár ez nyilván egy folyamatos munka, mégis miben látja a legnagyobb különbséget a mai és a 25 évvel ezelőtti kihívások között?*

– Egész egyszerűen megváltoztak a felhasználói szokások. A könyvtárat személyesen felkeresők száma csökken. Ez részben a dokumentumkínálat romlásának következménye. Tény, hogy nem tudunk minden rétegnek megfelelő olvasnivalót biztosítani. Muszáj súlyoznunk és a tanulási igények, úgymond, mindent visznek; kénytelenek vagyunk elsősorban ezeket az igényeket kielégíteni. Ez nagy keserv – természetesen nemcsak nekünk, hanem minden könyvtárnak. Azt is látni kell, hogy az olvasási kedv is csökken. A közvetlen használat csökkenő tendenciájának anyagi okai is vannak. A beíratkozás pénzbe kerül, és a családok megpróbálják úgy szervezni, hogy olyan családtag íratkozzon be, akinek ingyenes a könyvtárhasználat. Ezek után ez a személy – például a nagymama – viszi el a könyveket.

A másik oldala ennek a kérdésnek az, hogy rendkívüli módon erősödik a távhasználat. Éppen a napokban folyik egy vita a Katalisten az „Amit megérdemlünk...” címmel, amely érinti ezt a témát is. A távhasználat erősödése egyértelmű, ezt a statisztikák is kimutatják. Ezért fontos a honlap, a jó minőségű felület.

– *Önöknél hogy áll az elektronikus szolgáltatás helyzete?*

– Mi 1992-ben kezdtük el a katalógus elektronizálását, és 2000-ben jött el az a pillanat, amikor elmondhattuk, hogy készen vagyunk. Csak dicsérni tudom a kulturális minisztériumot és az NKA-t, akik ehhez az anyagi forrásokat biztosították. Aki időben lépett, az ő segítségük által ki tudta használni a lehetőségeket. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtártól tudtunk venni olyan adatbázist, amelyből 100 ezer rekordot konvertáltunk. (Jelenleg 290 ezres az állományunk.) Most pedig egyre intenzívebben folytatjuk az analitikus feltárást. Ezekhez társulnak tematikus bibliográfiák (pl. Keresztury Dezső válogatott bibliográfia, Nadas Péter, Kossuth Lajos bibliográfia) A *Zalai életrajzi kislexikon*nak három egymást követő kiadása jelent meg, de '97-től elektronikusan ez is hozzáférhető. Az 1997-es év amúgy is döntő jelentőségű volt számunkra, hiszen azóta van honlapunk. A honlapot tavaly újítottuk meg egy pályázat keretében, új logónk lett, és teljesen új arculat tervezését kezdtük el. Ez a munka ma is tart.

– *Milyen az új design?*

– Nyugalmat, biztonságot és megbízhatóságot sugall. Pasztell színeket használtunk az új arculat megtervezésénél. A hajó a jelképünk, amely lendületesen halad előre. Persze a szirtek a víz alatt, sajnos, ott vannak...

– *Ha már a szirtekről esik szó: volt egy olyan megjegyzése a 3K egy nemrég megjelent számában*, hogy ha a gyűjtemény fejlesztésére fordítható források szükségessége tartós marad, akkor az egyik legfontosabb alapfeladatnak, a nyilvános könyvtári feladatnak nem fognak tudni megfelelni. Komolyan úgy véli, hogy ilyen aggasztó a helyzet?*

– Igen. Ez az egész könyvtári rendszernek a rákfenéje: pontosan az, hogy kevés dokumentumot tudunk vásárolni. Kedvezőtlen tendenciák jöttek az utóbbi időben, amelyek rontották a helyzetet. Ilyen volt például az áfa változása. Korábban vissza lehetett igényelni az áfa-t. Most ugyan ennek mértéke csak 5 százalék, de azt visszaigényelni nem lehet, amely ebből eredően 5 százalékos áremelkedést jelent. Igaz, hogy nagy kedvezményeket lehet kapni nagykereskedő cégektől, de ez sem segít. Azt kell látni, hogy a könyvbeszerzés dologi költség, és a fenntartók egyben kezelik a fenntartási költségekkel. Tehát nyilván az üzemeltetési költségek (amelyek a dologi költségek nagy részét teszik ki) befizetése után lehet szó minden más vásárlásról, hiszen, ha nincs kifizetve a víz, a gáz és a többi számla, akkor be lehet zárni az épületet. Hát ilyenfajta és még más szirtek között kell hajóznunk.

Nagyon jó ötletnek tartom az ODR-t. Ez a fajta „csere-bere” sok igényt ki tud elégíteni. Reméljük, hogy továbbra is kapunk hozzá anyagi támogatást. A nagy közös keresőfelületek is hasznosak, hiszen nagyon gyorsan el lehet jutni a lelőhelyhez; az is egyértelmű, hogy a digitalizált állományok iránt óriási az érdeklődés.

A szemléletváltás azt is jelenti, hogy a munkaerő-kapacitásunk egy részét, és nem is lebecsülendő hányadát, már nem az olvasók közvetlen kiszolgálása foglalja le, hanem az ilyenfajta munkák. Nálunk például most folyik a megyei folyóirat lelőhelyjegyzékének a megújítása. Ez a munka egy kolléga munkaidejének tetemes részét igénybe veszi. A könyvtárak fenntartóival is el kell fogadtatnunk, hogy ma már más munkafolyamatok vannak, mint évekkel ezelőtt, és az, hogy statisztikailag kevesebb a helyi könyvtárhasználó, az nem kevesebb, hanem más munkát jelent nekünk.

– *A könyvtárak szolgáltatásaikkal egyfajta közösségteremtő funkciót is betöltenek. Hogyan látja e feladat ellátásának a jelentőségét és lehetőségeit?*

– A könyvtár közösségteremtő funkcióját nagyon fontosnak tartom. Még maga az OSZK is egyre több olyan programot szervez, amely vonzza a közönséget. Azért is hangsúlyt kell, hogy kapjon ez a funkció, mert a rendszerváltás után szétesett a kulturális infrastruktúra, és a könyvtári hálózat az, amely még mindig a legnagyobb mértékben tudja a településeket lefedni a szolgáltatásaival. Az, hogy a könyvtári hálózat, a könyvtárak viszonylag kis forrásból sokat tudnak adni – óriási dolog. Ha csak azt nézzük, hogy vannak olyan kistelepülések, amelyek sokszor teljesen magukra hagyottak, nem rendelkeznek (mert nem is rendelkezhetnek) megfelelő szellemi kapacitással, viszont mások a nagy városok könyvtárosainak segítségével könyvtárat tudnak működtetni, akkor már nagyon sokat tett a könyvtári hálózat a társadalomért. Az a gondolat pedig nagyon is előre visz, amely a teleházak, könyvtárak és eMagyarország-pontok összpontosítását célozza, hiszen ezek nagyon jól együtt tudnak működni.

* Kiss Gábor: Stratégiai gondolkodás és tervezés a Zala megyei könyvtárakban. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2006. 5. sz. 29–36. p.

– A „Nagy Könyv”-program nyilván Önöknél is sok embert vonzott a könyvtárakba. Milyen visszhangja volt a megyében ennek a kezdeményezésnek?

– Nagyon örültünk a lehetőségnek – négymillió forint támogatást használhatunk fel a városi, és iskolai könyvtárak közreműködésével. Ebből 139 rendezvényt szerveztünk, csaknem nyolcezer résztvevőnek. olvasótáborokat, levelezős játékokat, vetélkedőket, író-olvasó találkozókat. Nagyon szeretnénk folytatni, mert az irodalmat csak a személyes élményeken keresztül lehet sikeresen propagálni, ennek a játéknak pedig tényleg sikere volt. Keszthelyen már könyvet is adtak ki az elhangzott előadásokból.

A könyvtári séta során bejárjuk az 1967-ben épült könyvtárat. A megyei könyvtár a körzeti könyvtár jogutódjaként 1952-ben Zalaegersze- gen, a Petőfi utca 20. szám alatt kezdte meg működését. Nagy előre- lépést jelentett, amikor 1967-ben a 152 négyzetméteres épületről a Deák téri park nyugati oldalán épült lapos tetős, 1250 négyzetméteres épületbe költözött.

Hamar kiderült, hogy ez a könyvtár is kicsi, így az állomány fokozatos bővülésével egyre több külső raktárat kellett igénybe venni. Az épület felújításáról, a tetőtérbeépítésről és a belső rekonstrukcióról – egy nagy beázás után – 1991 őszén született fenntartói döntés. Balogh Katalin tervei alapján 1992–1995 között folytak a felújítási munkála- tok. Az épület átadására 1995. szeptember 5-én került sor. A könyvtár ma is ebben a háromszintes, 1920 négyzetméteres épületben működik.

– Gondolkoznak-e új épületben vagy pedig ennek az átalakítását, felújítását tervezik? – kérdezem a séta közben. Látom, hogy az új arculat, a pasztell színű feliratok nyújtotta látvány „keveredik” a régi bútorokkal, berendezési tárgyakkal.

– Az igazi probléma az volt, hogy nem lehetett folytatni a rekonstrukciót. A szőnyegek kopottak, sok minden felújításra szorul. Most már nagyon szűkös a hely, és a szolgáltatásokat is egyre nehezebb belecserélni ebbe a térbe. A raktározási gondokat egyelőre úgy oldottuk meg, hogy magasabb polcokat vásároltunk, és ezzel sok folyómétert helyet nyertünk. Ezt lehetne folytatni. Át kéne alakítani egyes részeket, hogy funkcionálisan kihasználhatóbbak legyenek. Ez mind pénzbe kerül. Most bizonyos helyeken a festést a saját gondnokunk végezte, így csak az anyagárat költöttük rá. Az akadálymentesítés is megoldatlan. Már az is nagy dolog, hogy most nyertünk egy pályázatot – ehhez az önkormányzat is ad pénzt –. és egy rámpát tudunk készíttetni a bejáráshoz. Visszatérve a kérdéshez: új épületben nem gondolkozunk. De azt hiszem, ez elsősorban a fenntartó dolga lenne amúgy is. Úgy gondolom, nem területbővítésre volna szükségünk, hanem a jelenlegi terület átrendezésére, modernizálására. A tendencia olyan, hogy a helybenolvasás nem fog jelentősen növekedni, úgyhogy az olvasói tereket nem szükséges nagyobb mértékben bővíteni, csak funkcionálisan javítani.

– A selejtezéssel hogy állnak?

– A rendszerváltozás óta sokat selejteztünk. Ez nálunk nem gond. Mindenki tudta és érezte, hogy rengeteg feleslegünk van. Többes példányok tömege és politikai szempontból elavult dokumentumok nagy száma foglalta a helyet, komo-

lyan duzzasztva az állományt. Ezt a munkafolyamatot nem lehet úgy szabályozni, hogy melyik állományrészből mennyit kell kivonni, hanem a napi használat és a józan ész ad hozzá útmutatást. Természetesen a használati mutatókat is figyelembe vesszük ennél a munkánál. Néha nagy dilemma a selejtezés, hiszen a világháló, az ODR révén a könyvtár rejtett zugaiba is belátnak a felhasználók, és nemcsak a helyi igényeket, hanem akár több száz kilométerre élők kívánságait is ki kell szolgálnunk. Még a szépirodalomnál könnyebb a dolgunk, de a szakirodalomnál nehéz modellezni. Mondjuk, egy tíz évvel ezelőtti KRESZ-könyvet már nem tartok meg; de nem is egy olyan tudományág van, ahol nehéz a relevancia megítélése. Nincs kőbe vésett szabály, inkább a célszerűség az, ami vezeti az embert.

Közben visszatérünk az igazgatói irodába és a munkatársakról folytatjuk a beszélgetést.

– *Milyen csapat dolgozik a könyvtárban? Hogyan jellemezné a munkatársait?*

– Én az idősebb korosztályba tartozom, mert akik korban előttem vannak, azok is csak néhány évvel idősebbek nálam. Ereje teljében lévő, de fiatalokból is töltődő csapat a miénk. (Nem is szívesen mennek el tőlünk kollégák.)

Jómagam olyan típusú vezető vagyok, aki mindent megtárgyal, megbeszél, és azután annak mentén folyik a munka. Ez sok macerával jár, de úgy látom, eredményes és motiválja a dolgozókat. Többségében amúgy is húzós társaság, szakmailag igen jól felkészültek.

– *Mivel tudja igazán motiválni őket?*

– Értelmes emberek általában szeretik azt, ha komolyan veszik őket. Ez azt jelenti, hogy a megfelelő időben és helyen megbeszéljük a tennivalókat. Nálunk nincs merev rendszer, de azt tudják, hogy ez egy munkahely, és az utasításokat végre kell hajtani. Úgy érzem, hogy nem pusztán kötelességből végzik a munkát, hanem mert szeretik csinálni. Példának okáért Sebestyenné Horváth Margitnak mostanában jelenik meg a Könyvtári Intézet és a megyei könyvtár közös kiadásában könyve a kistelepülések könyvtári ellátásáról. Ezt nagyon nagy dolognak tartom, hiszen azt mutatja, hogy ténylegesen jó szakemberek dolgoznak itt. Vannak tartalékaink, ami azért is fontos, mert a változásokat is menedzselni kell.

Az anyagi motiváció nem könnyű. Nagyon szűkösek a forrásaink. Létezik egy két százalékos ösztönző bértkiegészítés, ezt annak alapján osztottuk szét, hogy minden dolgozó munkáját értékeltük. Iskolakezdési támogatást, étkezési hozzájárulást és ajándékcsekket adunk alkalmanként. Erre próbáljuk azt a kevés pénzt költeni, ami rendelkezésünkre áll. Tehát anyagilag nagyon csekély az, amit adni tudunk (hiszen nincs miből), viszont erkölcsileg, úgy gondolom, érzik a megbecsülést a kollégáim. A munkakapcsolatunk kölcsönösségen alapul, és ez ebben a pillanatban jól működik. Egy évben többször tartunk ösztönözési értekezletet, ahol meg tudjuk beszélni az aktuális feladatokat, problémákat. Általában kétszer tartunk összehívott névnapokat is.

– *Ki szervezi e rendezvényeket, összejöveteleket?*

– Természetesen én is benne vagyok – anélkül nem is menne. De csapatmunka az egész. Tóth Judit, a helyettesem is nagyon aktív szervező. Persze vannak ke-

vésbé motiváltak, akik vonakodnak részt venni ezeken a rendezvényeken. aztán pedig ők érzik magukat a legjobban. A szakszervezet is tart egy oktatási célú napot, amelyet összekötünk egy tanulmányi kirándulással. Benne kell lenni a közösségben és tudni a tagjairól, a problémáikról, örömeikről. És ha gond van, segíteni kell...

– *Kényes kérdés a létszámleépítés. Úgy tudom, hogy Önöknél az elmúlt 15 évben 25 százalékos leépítés volt. Hogy ment ez végbe?*

– Ez a leépítés csak azért nem volt megrázkódtatás, mert lassan ment végbe. Próbáltuk kezelni a helyzetet, átszervezni a feladatokat. Sokkal rosszabb, ha drasztikusan, egyszerre történik az ilyesmi, mert az fejtelenségbe torkolhat. Jó szervezéssel így a szinte folyamatos leépítést könnyebben lehetett kezelni. Arra mindig is próbáltam vigyázni, hogy a szakalkalmazotti állomány ne sérüljön. Kicsit dinamizáltuk, gördülékenyebbé tettük a munkafolyamatokat. A megfelelő szervezés fél siker.

– *15 éve vezeti a könyvtárat. Hogyan néz a 2007-es kezdés elébe? Beadja-e újra a pályázatát?*

– Kissé szorongok... A megyei önkormányzatok helyzete egyre rosszabb, a régiós feladatellátás még nincs kitalálva. Mi ugyan dolgozunk ezen is, a kistérségi ellátás kialakításán is, de a jövő egyelőre elég homályos. Mire fogok programot készíteni, és ki fogja azt megítélni, meglesz-e a tevékenység anyagi alapja, a szükséges feltételek? Csupa kérdőjel...

– *Miben más a mostani helyzet a '92-es, első pályázásához képest?*

– Akkor is nagyon bizonytalan volt minden, de tudtuk, hogy mit akarunk, és ránk volt bízva a sikeres megoldás. Ugyanakkor nem volt ez az iszonyú restriktív kényszer, amely a spóroláson, elvonáson kívül nem ismer prioritásokat, és nem akartak mindenkit mindenkivel összevonni. Komolyan vettek bennünket; ezt a respektust egyébként még őrizzük itt a megyében, de az újabb sütetű politikus-generációkat már elsősorban a hatalom és az ellenfelek kiszorítása érdekli.

– *Köszönöm a beszélgetést, és nagyon jó munkát kívánok Önnek és a könyvtár dolgozóinak.*

(Az interjú az Országos Könyvtári Kuratórium megbízásából 2006. július 21-én készült.)

Pegán Anita

A szakfelüyeleti vizsgálatokról

A 3K májusi és júliusi számában közöltünk írásokat a könyvtári szakfelüyeletről. Az alábbi beszámolóban Hajdú-Bihar megye eddigi szakfelüyeleti munkájáról olvashatunk összefoglalót. Azért választottuk ezt a megyét, mert itt a községi könyvtárak vizsgálata már befejeződött, és az utóvizsgálatok is folyamatosan haladnak. A cikk a vizsgálati anyagok teljes feldolgozása alapján készült értékelést tartalmazza, az eredményeket és a problémákat egyaránt érinti.

Községi könyvtárak szakfelüyeleti vizsgálata Hajdú-Bihar megyében

Az 1997. évi CXL. törvény 69. paragrafusában meghatározott általános célok szellemében, a 14/2001. (VII. 5) NKÖM rendelet feladat-, tartalmi és formai előírásai szerint végeztük el 60 községi könyvtár vizsgálatát 2002 és 2004 között. A szakmai ellenőrzések az információszerzés mellett információátadással és szakmai segítségnyújtással folytak, szívélyes légkörben és gördülékenyen.

A mostani összegzéshez* a könyvtárak szakfelüyeleti vizsgálatakor készült kérdőíveket dolgoztam fel – figyelembe véve a szakfelüyelelő dokumentált értékelő megállapításait, javaslatait is – az alábbi szempontok szerint:

1. A jogszabályok érvényesülése**,
2. a könyvtár szabályzatai,
3. működés,
4. szakmai követelmények.

1. Alapító okirat birtokában a fenntartók kérhették az MKM jegyzékére kerülést, és mivel csak így pályázhattak a központi költségvetés belügyminisztériumi és egyéb fejezeti összegeire, a képviselő-testületek kiadták az okiratokat. A szakfelüyeleti vizsgálatok lezárása után az egyetlen egyesületi keretek között működő

* A 3000 lakos feletti települések száma 10, 3000 lakos alatti települések (48) közül csak a két Könyvkölcsező adatsora maradt ki.

** A jogszerűség érvényesülését az alábbi jogszabályok szerint vizsgáltuk:

1997. évi CXL. trv. a ... nyilvános könyvtári ellátásról,
217/1998. (XII. 30.) Korm.r. az Államháztartás működési rendjéről,
1998. évi XXVI. trv. a fogyatékos személyek jogairól,
1993. évi XLVI. trv. a statisztikáról,
6/2001. (I. 17.) Korm.r. a könyvtárhasználókat megillető egyes kedvezményekről,

kistelepülési könyvtárral teljeskörűen szerepelnek községi könyvtáraink a nyilvános könyvtárak jegyzékén. Ez a könyvtárakat olyan helyzetbe hozza, hogy róluk csak – alapító és felügyeleti szervként – a képviselő testület dönthet, azaz a helyi „alkudozási” folyamatban a könyvtáros képviselheti könyvtára, illetve az olvasók érdekeit.

Intézményi jelleg szerint önálló intézményként, jogi személyként működik a 3000 lakos feletti könyvtárak közül 6, a 3000 lakos alattiakból 23. ÁMK csak kistelepüléseken van, ott is 6 helyen, jellemzőbb az iskolával (20) és a művelődési házzal (13) összevont szervezeti keretek közötti működés. Az intézmények elnevezésében 3 esetben szerepelt a klubkönyvtár és ugyancsak 3 esetben a közművelődési megnevezés. A szakfelügyelet felhívta a figyelmet a szétvált közgyűjtésményi és közművelődési funkcióra, a könyvtár nevének megváltoztatására.

A könyvtárak részben önállóan gazdálkodó költségvetési szervek, többségükben részjogkörű gazdasági egységek, éves költségvetésüket gazdálkodó szervezetek kezelik. A gazdálkodási és pénzügyi feladatok ellátására, a két szervezet közötti munkamegosztás és felelősség rendjére vonatkozó megállapodást azonban a 3000 lakos feletti községekben mindössze 2, a 3000 lakos alattiakban 5 helyen találtak a szakfelügyelők.

Jobb esetben az előirányzatok feletti rendelkezési jogát a polgármesterrel közösen gyakorolja a könyvtáros, rendelkezési jogosultsága a dologi kiadások előirányzatára terjed ki, intézménye éves költségvetését a sarokszámok ismeretében maga állíthatja össze.

Ahhoz hogy a könyvtár betölthesse rendeltetését a település életében, könnyen hozzáférhetőnek kell lennie mindenki számára. Akadálymentes a könyvtár megközelítése a 3000 lakos feletti községek egyikében, a 3000 lakos alattiakban kilencben. Az akadálymentessé tétel 9 esetben az emeleti elhelyezés miatt nagy terhet jelentene az önkormányzatoknak. 24 polgármesteri hivatal azonban még napirendjére sem tűzte az akadálymentesítést.

A 3000 lakos feletti községekben minden szolgálati helyen van szakképzett könyvtáros, a 3000 lakos alattiakban csak fele-fele arányban. Nem könyvtári végzettségűek közül 10 pedagógus, 4 közművelődési előadó, 10 érettségizett adminisztrátor. 15 kettősfunkciójú könyvtárunkban egyetlen könyvtáros tanár besorolású van!

A fenntartó döntése alapján beíratkozási díj szedhető, ezzel a lehetőséggel a 3000 lakos feletti községekben kilene, 3000 lakos alattiakban csak tizenegy intézmény él. Rendkívül alacsony beíratkozási díjakat szednek, egy naptári évre 56–100 forintot.

A könyvtárosok szerint a beíratkozási díj némelyeket távol tart a könyvtártól, nem mintha nem tudnák kifizetni, hanem értékrendjükben a könyvtári szolgáltatás hátrább sorolódik. (Ezért nem emelnek díjat a könyvtárak.) A 16 éven aluliak és a 70 éven felüliek minden szolgálati helyen mentesülnek a beíratkozási díj megfizetése alól. További mentességet közalkalmazottak, köztisztviselők, intézményvezetők és díszpolgárok, kedvezményeket 16 éven felüli tanulók, nyugdíjasok, munkanélküliek kapnak.

A személyes adatvédelemmel kapcsolatos könyvtári feladatokat csak részben látják el a könyvtárak. A 3000 lakos feletti községekben 6, a 3000 lakos alattiakban 23 helyen foglalták bele a könyvtárhasználati szabályzatukba a törvény ren-

delkezéseit, és járnak el aszerint az adatok kezelésében, feldolgozásában és biztonságát illetően.

2. Az adott intézmény alapító okirata határozza meg a feladatait, működési feltételeit, gazdálkodását. A szervezeti és működési szabályzat (SZMSZ) célja, hogy rögzítse az intézmény adatait és szervezeti felépítését, a feladat- és jogköröket, a könyvtár működését. A nyilvános könyvtárak e fontos dokumentuma a 3000 lakos feletti településeken 2-ben, a 3000 lakos alattiakban 11-ben nem készült el. Küldetésnyilatkozatot, jövőképet, amely a tevékenységek hosszú távú tervezését szolgálná a nagyközségekben is csak 6, a kistelepüléseken 11 helyen találtunk, a közzététel aránya még rosszabb. A könyvtárosok a közzétételről nem tudtak, elégnek vélik a személyes információt, nem gondoltak rá, mert a könyvtár léte, feladatköre hosszú ideje elevenen él a település lakóinak tudatában.

A gyűjtőkori szabályzat a könyvtár stratégiai tervének egyik legfontosabb eleme, hosszú távú érvényessége a gyűjtemény folyamatosságának biztosítója, mégis találtunk olyan nagyközséget, a kistelepülések közül 16-ot, ahol nem fektették le a gyűjtemény alakításának alapelveit. A szabályzat általánosságokat tartalmaz, holott a gyűjtőkör a dokumentumoknak (periodika, új médiumok is) tartalmi, formai, földrajzi és kronológiai szempontból meghatározott kategóriáinak együttese.

A könyvtárhasználók jogai és a könyvtárhasználat feltételei a 3000 lakos feletti településeken 8, a 3000 lakos alattiakban 29 könyvtárban olvashatók, a nagy nyilvánosság számára 19 helyen tették közzé az iratot. Jó ötlet a használati szabályzat rövidített változatának könyvjelzőként történő alkalmazása.

Átdolgozásra 2 alapító okirat, 11 SZMSZ, 14 küldetésnyilatkozat, 9 gyűjtőkori és 14 használati szabályzat esetében tettek javaslatot a szakfelügyelők. Az alapító okiratok nem sorolják fel az ellátandó könyvtári (pl. iskolai) alaptevékenységek körét.

Az SZMSZ-ekből hiányoznak a főbb működési szabályok, és a könyvtár jogszabályok szerinti alapfeladatainak részletes felsorolása.

A könyvtár céljait a könyvtári törvény, az eddigi tapasztalatok és elképzelések segítségével kell megfogalmazni. A misszió megfogalmazása alapvető célokat (a könyvtár létezésének értelme, milyen szeretne lenni a könyvtár) tisztáz, és segít a hosszú és rövid távú tervek meghatározásában, és összhangban kell lennie a fenntartó elképzeléseivel. A megfogalmazott misszió (küldetésnyilatkozat) annyit ér, amennyi abból a gyakorlatban megvalósul.

A gyűjtőkori szabályzatnak részletesen tartalmaznia kell a könyvtár alapfunkciójának megvalósulását segítő információhordozókat, a gyűjtés körét, a fő gyűjtőkörbe, illetve mellék gyűjtőkörbe tartozó dokumentumokat, külső forrásokat, a gyűjtés mélységét, a példányszámot, tipológiai és földrajzi szempontokat.

A könyvtárhasználati szabályzatokat aktualizálni kell. (ODR fogadó könyvtár, „magyar igazolvány”, számítógép- és internethasználat szabályozása, a könyvtárhasználat feltételei, adatvédelmi törvény rendelkezései). A szabályzat sokszorosítható, azaz közzétehető és kihelyezhető a lakosság tájékoztatására.

Munkatervek, beszámolók alig készülnek, a vizsgált 58 település közül mindössze 11 intézmény vezetője számolt be a könyvtári feladatok ellátásáról, a település kulturális életének helyzetéről a képviselő-testületnek évente, két évente. Az önértékelésekből azonban hiányzik a könyvtár működési feltételeire vonatkozó uta-

lás, a tervek és a tények viszonya, beszámolás és elemzés a végzett munkáról (állományalakítás, állományvédelem, nyilvántartások, feltárás stb.), értékelés az előző év teljesítményével, a hasonló nagyságú községek adataival (az állomány össze- tétele, az olvasók aránya, a forgalom intenzitása stb.).

A munkatervnek tartalmaznia kellene a feladatok konkrét meghatározását, a feladat végrehajtásáért felelős megnevezését, a feladat végrehajtásának határide- jét, a végrehajtásra vonatkozó tájékoztatási kötelezettségeket. A gondosan össze- állított munkaterv az ellenőrzés és az irányítás alapvető bázisa lehet.

A helyi közművelődési rendeletekben vázolni kellene a közkönyvtárak lehet- séges szerepvállalását is a feladatok ellátásában.

3. A könyvtári szolgáltatási pontok közel vannak a közösség életének színhelye- ihez, de az épületek rendeltetése kívülről nem szembeötlő. A könyvtár létét és a nyitvatartási időt feltüntető táblák is hiányoznak az épületek faláról. Önálló épület- ben 11 közkönyvtár működik, múzeummal 4, iskolával 13, művelődési házzal 14, teleházzal 6, egyéb szolgálatokkal (óvoda, takarékszövetkezet, posta stb.) 10 könyvtár osztja meg épületét. Külső, belső felújításra szorul a 3000 lakos feletti települések könyvtárainak fele, a 3000 lakos alattiak kétharmada. A gyermekeknek fenn kellene tartani egy olyan helyet – minimális elkülönítéssel, szép, de nem szok- ványos bútorokkal, stílusos dekorációval –, amelyet sajátjuknak érezhetnek, ahol kényelmesen és otthonosan mozoghatnak. Esetenként állományapasztással, belső átrendezéssel, korszerű bútorokkal, a szigetelés és az árnyékolás megoldásával, a raktár polcozásával is megfelelő szolgáltató és a helyben használat lehetőségét nyújtó terek alakíthatók ki.

Annak érdekében, hogy a könyvtári szolgáltatás lehető legkönnyebben legyen igénybe vehető, rendszeresen és az adott közösség lakói számára megfelelő idő- pontban kell nyitva tartani. 40 órát tart nyitva a 3000 lakos feletti és alatti tele- pülések könyvtáraiból hat-hat, 20–40 óra között négy–tizenhat. 10–20 órás nyitva tartású kilenc kistelepülés és heti tíz óra alatti tizenhét! Heti néhány órás nyitva tartással a nyilvános könyvtár eredeti funkciója is nehezen teljesíthető, nem válik a könyvtár további szolgáltatások kiinduló pontjává (információs szolgáltatások, helyismereti tájékoztatás, gyermekfoglalkozások, oktatás segítése, hátrányos hely- zetűek ellátása). (Tény azonban, hogy a kistelepüléseinken – hétvégén – a nyitva tartási időn túl is kiszolgálják a bejáró középiskolásokat.) A nyitva tartás rendje a tapasztalatok alapján alakult ki, felmérést nem végeztek a könyvtárosok.

A könyvtáraknak hiányos a technikai felkészültsége a szolgáltatások igénybevé- telére (telefon, internet, e-mail, fax). A saját gyűjteményében meglévő dokumentu- mokról sem tud közvetlenül szolgáltatni (másológép, szkanner nincs). Irodai felsze- relés a nagyközségek közül 2-ben, a kistelepüléseken 27-ben nincs. (Tizenhárom- ban telefon sincs!)

A könyvtáraknak hozzáférést kell biztosítaniuk más könyvtárak és információs szolgáltatások forrásaihoz is. Az IFLA irányelvei szerint minden könyvtárban leg- alább egy nyilvános munkaállomás legyen, internet-hozzáféréssel és egy printerrel, amelyen nem kell osztoznuk a személyzettel. A 3000 lakos feletti települések közül háromnak, a 3000 lakos alattiak közül harminckettőnek nincs semmiféle informati- kai eszköze, internettel rendelkező szolgálati pontja. (Az épületen belül működő teleházakkal való együttműködésben kiaknázatlan lehetőségek rejlenek!)

4. Az állományok nyilvántartása és feltártsága kielégítő, azonban precíz és naprakész vezetésüktől és szerkesztésüktől nem lehet eltekinteni. A nyilvántartások vezetése a nagyközségekben három, a kistelepüléseken 25 helyen szakszerűtlen. Nem felelnek meg a statisztikai adatszolgáltatásnak, gyakoriak a számszaki hibák és az elmaradások. A helyben használat nem regisztrált, az egyéb dokumentumok nem szerepelnek az összesített nyilvántartásban. Az olvasószolgálati nyilvántartások is hiányosak. A kölcsönző tasakok nincsenek érvényesítve; esetenként a személyi igazolvány száma is hiányzik róluk. Olvasói regiszter nincs, az állomány megőrzését szolgáló felszólításokat sem alkalmazzák rendszeresen a könyvtárosok.

A nyilvános könyvtári feladatkör ellátásához szükséges különböző típusú dokumentumok és a használatukhoz szükséges eszközök is hiányoznak. A vizsgálat évében egyáltalán nem vásárolt dokumentumot egy közkönyvtár, egy pedig nem vette állományba szerzeményezését.

A könyvtári állomány új dokumentumokkal való gyarapítása nem elegendő a közkönyvtári funkció ellátásához. Nincs mód a pedagógiai tevékenység támogatására, akusztikai és vizuális bemutatásra, hiányoznak a számítógépes információforrások is. Szinte kizárólag könyveket, főleg az általános tájékozódáshoz szükséges kézikönyveket, a helyi tantervben meghatározott házi olvasmányokat, a tananyagot kiegészítő vagy ahhoz kapcsolódó szépirodalmi műveket és ismeretterjesztő munkákat, mezőgazdasági témájú köteteket, szakácskönyveket és szórakoztató, romantikus, bűnügyi és kalandregényeket őriznek, szerzeményeznek. A könyvtárhhasználó joggal várná el, hogy a szabadpolcon lévő könyvek körülbelül egynegyede öt évnél frissebb kiadású legyen. A régebbi könyveket ki kell selejtezni, ha fizikailag megromlottak, elavultak, vagy nincs többé folyamatos érdeklődés irántuk. Kívánatos, hogy a könyvtár különböző helyeiről egymás mellé kerüljenek a vonatkozó dokumentumok, és szigorúan ragaszkodni kell a használati állomány szisztematikus elrendezéséhez a polcokon. Az elektronikus formátumban lévő anyagok beszerzését növelni kell, bizonyos területeken nemcsak kiegészítik a könyvgyűjteményt, hanem a helyébe is lépnek.

A gyűjtemények katalogizáltak és cédulakatalógus formájában hozzáférhető a használók számára. Számítógépesített katalógus építése két nagy- és két kisközségben is elkezdődött, illetőleg egy településen gyakorlatilag kész a számítógépes rögzítés. Virtuális bemutatkozásra egyetlen nagyközségi könyvtár használja az internet adta lehetőséget.

ODR-szolgáltatás igénybevételére a könyvtárosnak kell keresni a módot, hogy erről kellő figyelemfelhívó tájékoztatást nyújtson, ugyanis 15 kistelepülési könyvtár nem vesz részt a könyvtárak közötti dokumentum- és információcserében.

A könyvtárak tudatosan nem szerveztek közhasznú információs szolgáltatást, bár az e kategóriába sorolható formák egy része náluk is előfordul (jogi-közéleti felvilágosítás, gazdasági információk közvetítése stb.).

A közkönyvtár feladata, a településre és környezetére vonatkozó dokumentumok átfogó gyűjteményének megőrzése, ám nem tudatos és ebből kifolyólag hiányos is a helyismereti információk és dokumentumok gyűjtése. Átfogó kutatási célokat is szolgáló helyismereti gyűjteménnyel (régí és új kiadványok, helyi aprónyomatványok, fényképek, térképek, kéziratok, iskolatörténeti dokumentumok gyűjtése, sajtófigyelés) két nagyközségben találkoztunk.

Speciális szolgáltatás a 3000 lakos feletti települések felében, a 3000 lakos alattiak negyedében van; állandó kiállítás öt, könyvtárútitás négy, otthoni ellátás három, román nemzetiségi ellátás hat településen.

A vezető szakfelügyelő jelentésében két esetben javasolt levéltelt a nyilvános jegyzékről, hat esetben fogalmazta meg azt, hogy a könyvtár csak részlegesen felel meg a törvényben előirtaknak, a nyilvánosság követelményeinek, egy esetben pedig, hogy elfogadhatatlanok a körülmények. Módszertani munkánk kiemelt feladata lett a szakfelügyeleti ellenőrzések során feltárt hiányosságok felszámolásának segítése: mintaszabályzatok közreadásával, korszerű nyilvántartások készítésével (munkanapló, beíratkozási napló), a hétéves kötelező szakmai továbbképzésben való részvételre ösztönzéssel, akkreditált tanfolyamok (könyvtárosasszisztens, olvasószolgálati, gyermekek könyvtári ellátása), továbbképzések (helyismereti munka, minőségmenedzsment tréning, internetes adatszolgáltatás, muzeális dokumentumok, regionális és kistérségi ellátás témakörökben) szervezésével. Újabb két kistélepülés ellátását biztosítjuk a megyei KSZR-en keresztül, gyakorlati segítséget adunk a munkadokumentumok javításához, a tervszerű állományapasz-táshoz, a számítógépes feltáráshoz. Szakmai útmutató készül a közhasznú információszolgáltatás kialakítása, megindítása érdekében is. Fokozott figyelemmel kísérjük a települések részvételét a különböző pályázatokban, és a pályázatok megírásában is segítséget nyújtunk. Az eredményes együttműködés céljából a fenntartókkal, a működtetőkkel, a gazdálkodó szervekkel partneri, személyes jó viszonyra törekszünk.

Azokon a helyeken, ahol a könyvtárnak társadalmi súlya van, ott látható és érzékelhető a felelősség és az igyekezet a fenntartó részéről az évtizedes elmáradások pótlására. Az utóvizsgálatokon tapasztaltak szerint az ellenőrzéseknek van súlyuk, a könyvtárra való odafigyelést mindenhol elértük, és jelentős változásokat is sikerült eszközölnünk a szakfelügyeleti vizsgálatok hatására:

- Új épületbe, jobb körülmények közé került 9 könyvtárunk;
- Bővítésre, épületfelújításra (akadálymentesítéssel) 14 önkormányzat talált forrást;
- Új bútorokat 4 település könyvtára vásárolhatott;
- Irodatechnikai eszközöket kapott 4 könyvtár;
- Számítógép és internet, eMagyarország pontok 24 településen;
- A dokumentumbeszerzési keret duplájára növekedett 6 községben;
- Részegységvezetői megbízatást kapott egy összevont intézmény könyvtárosa, rendszergazda álláshelyet létesítettek egy nagyközségben, 8 órást lett egy hat órában foglalkoztatott könyvtáros;
- Növekedett a heti nyitvatartási idő 7 kistélepülésen;
- Könyvtárosdiplomát ketten, könyvtárosasszisztens-képesítést 12-en szereztek;
- Megtörtént a szabályzatok kiegészítése, megfogalmazták a küldetésnyilatkozatokat, és kifüggesztették a könyvtárakban;
- Számítógépes integrált rendszerben kölcsönöz két nagyközség, elektronikus katalógus létrehozásába kezdtek hatban;
- Helyismereti dokumentumok és információk gyűjtését 9, a közhasznú információszolgáltatást 5 település kezdte el;
- Derecske–Létavértes többcélú kistérségi társulás tagjai (11 község) elnyert pályázati támogatással a jövőben előnyösebb számítástechnikai feltételekkel

fognak rendelkezni, és a kistérségi nyilvános könyvtári ellátási rendszerbe tartozás új és magasabb szintű szolgáltatás lehetőségét is kínálja majd.

Összegzés

A könyvtári szolgáltatások minden településen elérhetők, azonban:

- Nem megfelelőek az állománygyarapítási lehetőségek (időszaki kiadványok, AV- és elektronikus dokumentumok hiánya).
- Nem azonos színvonalú a technikai és telematikai felszereltségük.
- Az elvárható minőségű tárgyi feltételrendszerrel sem rendelkeznek (felújításra váró épületek, korszerűtlen berendezés, megoldásra váró probléma az akadálymentesítés).
- Összevonások esetében két nem azonos szakértelemmel gondozott és működtetett részből állt össze, ez komoly nehézségeket jelent a kettős funkció megteremtésében. A közkönyvtári rész a könyvtár típusának és helyzetének jórészt megfelelő szakértelemmel működött, míg az iskolai könyvtár esetében komoly hiányosságok tapasztalhatók a leltári nyilvántartásban, az állomány feltérésában. Az összevonások még szervezetenként sem történtek meg, az iskolai és a közművelődési könyvtár állományát, valamint a két könyvtár funkcióit sem egyesítették. A működési feltételek nem javultak, a kettős feladatnak sem elhelyezkedésben, sem a használat szempontjából nem tud megfelelni a könyvtár.

A nyilvános könyvtárral szemben támasztott törvényi követelményeket csak részben teljesítik, a hiányosságok egy része azonban viszonylag könnyen pótolható:

- Jogsabályok szerinti előírások rögzítsék az intézmény tevékenységi körét, szervezeti felépítését, a használatra vonatkozó szabályokat, ez a működés alapja.
- A küldetésnyilatkozatok az elérendő cél és a prioritások megfogalmazásával készüljenek.
- A könyvtár rendelkezzen önálló munkatervvel, önértékeléssel.
- Vegyen részt a könyvtárak közötti dokumentum- és információcserében.
- Tájékoztasson a könyvtár és a nyilvános könyvtári rendszer dokumentumairól és szolgáltatásairól.
- Legyen a település információs központja – helyismereti, közhasznú, és közéleti információk nyújtásával.
- Stratégiai tervben rögzíteni kell azokat az infrastrukturális garanciákat, amelyek a települési forrásközpont hatékony működéséhez nélkülözhetetlenek.
- A könyvtár közhasznú tájékoztatását a mezőgazdaságból élő lakosság esélyegyenlőségének javítására, az őstermelők termékeinek értékesítéséhez és a kiegészítő jövedelemszerzési lehetőségekhez szükséges ismeretek közvetítésére kell használni, kapcsolódva az önkormányzat kommunikációs rendszeréhez.
- A vezető társadalmi kapcsolata terjedjen ki a közösségben lévő minden szervezetre, szervezetre, intézményre, azokra, akik megértették a könyvtár fontosságát, felismerték lehetőségeit, hasznos segítőként, közösségformálónak tekintenek rá. Ezekon az alapokon szerveződhetnek a sikeres rendezvények, illetve a településen is túlmutató helyismereti munka.

Szilágyi Irén